

A budai kisbíró.

Irta Takáts Sándor.

A míg a szarvára fogyott hold nem került Buda tornyaira, a városban sok magyar és nürnbergi kereskedő lakott, a kik társaságban, avagy külön a németbirodalmi nagy iparüző városokban szereztek be porcelánokat, Bécsnek ipara akkor még jelentéktelen volt és kereskedése is csak tranzit-számba ment, melyet a birodalmi kereskedők és a magyar marhatőzsérek bonyolítottak le. A bécsi híres *Niederlag* alapítói és főntartói is birodalmi kereskedők voltak.

Ezek a viszonyok még a XVI. század első felében sem változtak. I. Ferdinánd idejében maga Bécs városa írja, hogyha a magyar és a hódoltság kereskedőket nem bocsátják Bécsbe, akkor e város csakhamar jelentéktelen községgé lesz, mert a fő jövedelemforrása a Magyarországból hetenkint főlhajtott szarvasmarha, melyre a külföldiek úgy jönnek, mint a legyek a mézre!

A XVI. század első felében Budán akárhány magyar kereskedő akad még, a ki dúsgazdag ember számba ment, ilyen volt például a két Vastestvér. Ezeknek a neve és gazdagsága országsszerte ismeretes volt. *Egyikük állandóan száz katonát tartott a maga költségén a haza védelmére.* Bornemissza Tamásról és Gergelyről is írva hagyták, hogy sok ezer és ezer arany feküdt az üzletükben. Palczan Péterről hivatalosan is jelentették, hogy harmincezer aranyat forgatott a vállalatában. Somogyi Sisak János, Stry Imre, Bácsy Benedek stb. budai kalmárok méltán sorakoztak a főttebbiek mellé.

E magyar kereskedők Buda elfoglalása után majd mind elköltöztek onnét. Ki Váradra, ki Debrecenbe, ki meg Kassára helyezte át üzletét.

Az 1540. évben Buda város tanácsában jobbra az említett gazdag kereskedők ültek. Csak a város jegyzője: Borbás deák kereste a kenyerét tollalval. A főbírói tisztet Turkovic Miklós viselte, de betegség nyomván őt az ágyra, a város ügyeit a kisbíró (futosó bíró): *Palczan Péter* intézte. A nevezett 1540. évben Fels Lénárd, Ferdinánd király hadainak fővezére akarta Budát elfoglalni. De meggyőződve arról, hogy nem neki való falat, Izabella királyné híveit mézes szavakkal és ígéretekkel árulásra akarta venni. A többi közt Enyingi Török Bálintnak is írt s hegyet-völgyet ígért neki, ha Ferdinánd pártjára áll. Török Bálint 1540. okt. 22-én felelt Fels generálisnak. Mivel történetírásunk még nem ismeri e levelet, itt adjuk a tartalmát. Uraságod — írja Török Bálint int engem, hogy emlékezzem meg hazám megmaradásáról. Azt is írja, hogy uraságod is e nyomorult ország fennmaradására törekszik. Hála köszönetet mondok e jóindulatáért! Én mindent megteszek, a miről azt hiszem, hogy hazám javára szolgál. De becsületem nem engedi, hogy az én kegyelmes királyné asszonyomat és fenséges fiát e végső szükség idején eszerbenhagyjam!

Fels Lénárd helyébe nemsokára a **higyelejtű és magyargyűlölő Roggendorf** került fővezérnek. Magyar és német hadaival körülvéven Budát, nagy hévvel és kitartással ostromoltatá. Bent a várban Izabella királyné aggodott gyermekével. Ő jobban félve a töröktől, mint Ferdinánd szeretőtől, éppenséggel nem bánta volna, ha Buda a bécsi király kezére jut. Azonban a várban voltak Fráter György, Enyingi Török Bálint, Batthyány Orbán sib. próbált vitézei. Ezek minden támadást diadalmasan

viisszaverték s „az Uristennek nagy hálaadással Te deumot énekeltenek“.

A város ügyeit intéző kisbírónak: *Palczan Péternek*, valamint a tanácsban ülő nagykereskedőknek nem volt nyökre a dolgoznak ívetén alakulása. Az ő érdekük, az ő kereskedésük azt kívánta, hogy Ferdinánd király legyen az ur Buda városában. És összeesküdtenek, hogy Budát átadják Roggendorfnak. Miután Izabella királyné is helyeselte tervüket, titokban alkudozni kezdtek az ostromló hadak vezérével. A budai kereskedők azonban jól ismerték Ferdinánd király **csöcselék-katonáit**. Tudták, hogy főmesterségük a **rablás és a fosztogatás**. Tudták, hogy ha bebocsátják őket a várba, semmi kímélést rajtuk nem tesznek. Ezért a fővezérrel úgy egyeztek meg, hogy nem németeket, de ötszáz válogatott magyar katonát küld a várba a Zsidó-kapun át, melyet *Palczan Péter* kisbíró fog éjjel kinyitni.

Roggendorf azonban fittvert hányt az egyezségre. Neki nem kellett a magyar katonák. Tehát a saját fia kardja alatt csupa németet küldött a kijelölt kiskapuhoz. Éjjelkor *Palczan Péter* kinyitotta a kiskaput s bebocsátotta a németeket. Alighogy ezek a pellengerhez és a tanácshoz közel értek, a várbeli magyar őrség a jelszót kérdezte a németektől. Ezek nem tudván választ adni, az árulás hamar kitudódott. Az ébren lévő magyar őrség aztán rájuk rontott s nagy részüket levágta. A szűk kiskapun át csak igen kevés német menekülhetett ki. *Palczan Péter* és tanácsosai remegve lárták a történeteket. A szegények még az elejét sem gondolták meg jól, már is a végére jutottak. Mivel azonban a felsz nagyon kergette őket, a ki módját ejthette, szaladt, amerre látott. Néhányan a falakról ugrottak le s úgy szaladtak a német táborba. A futók közt első volt az árulás feje: *Palczan Péter*. Őt kö-

vette a durgazdag Bornemissza Tamás. Mind a ket-
ten szerencsésen elmenekültek. Budán hagyván fe-
leségülket s gyermekeiket. Ezeket Fráter György
tömlőre hányatta, vagyonukat pedig zár alá tette.
A többi összeesküvőt hamarosan összefogdosták és
kínpadra vonták. Bácsy Ferencel. Buda város főta-
nácsját fölnégyelték. Néhány mást lefejeztek.
Többet pedig „Ámon ablakára aggattak szellőztetni.”

Közben megérkezett a török hadsereg s az
urak aláméntek a szultán sátorába. Nagy volt a vá-
rosban az aggodalom, mert attól tartottak, hogy a
törökök kifosztják s fölgyújtják a várost. A polgár-
ság — hogy a szultán haragját engesztelje — elha-
tározta, hogy Buda legszebb adományát küldi neki
ajándékba. A választás a megszökött Bornemissza
Tamásnak feleségére esett. E szép asszonyt leánykájá-
val együtt csakugyan a szultánnak ajándékozták.
Az asszonnyal együtt Bornemissza Tamásnak kin-
ceit is a szultánnak adták.

Ferdinánd király a hozzámekült Bornem-
issza Tamásnak magyar nemességet adott. A nemesi
diplomában világosan megírja a király, hogy Bor-
nemissza felesége mentette meg Buda városát a föl-
prédálástól.

Budának árulói közül nemcsak Bornemisszát,
de a többit is megjutalmazta Ferdinánd. Palczan
Péter — a kisbíró — magyar nemességet kapott.
Az 1541. évben pedig neki adományozta a király
Semsey László és Semsey György birtokait.

Palczan Péter uram egyébként Beszterce-
bányára vonult s 1542-ben innét írogat Ferdinánd
királynak. Később azonban Pozsonyba ment s ott
telepedett meg. Mondanunk sem kell, hogy a ke-
reskedést itt is folytatta. Cimborául magához vette
Bornemissza Tamást, Kremer Farkas és Lang Ló-
zinc ~~nürnbergi~~ kereskedőket. A magyar kamara

szerint az árukon kívül Palczan Péternek harminc-
ezer aranya forgott ezen üzletben.

Mivel a török nem hogy üldözte, hanem vé-
delmezte a kereskedőket, Palczan többször megfor-
dult Budán és összeköttetést tartott fenn az ottani
áruemberekkel. Az 1542 február 22-én például a
budai *Fraternitas corporis Christi* nevű szodalitás
Palczan Péternek és Bornemissza Tamásnak engedte
át a nürnbergi tartozásokat.

Jól menvén Palczan üzlete, hamarosan
helyreülte azt a mit Buda árulása alkalmával
elvesztett. Nem kicsi dolog volt ez, hiszen Pal-
czannak lefoglalt ingóságai közt nagyértékű dolgo-
kat találtak. Hogy többet ne mondjunk, volt ott
huszonhatezer forintra becsült selyem, tizenhatezer
forint értékű kereszt, aztán különféle ékszer és
szem-aranyak (aurea massa), nagyüzegű kész-
pénz, 132 hordó bor stb. Mikor mindezt lefoglalták,
méltán mondták: „Ecce tibi Palczan amicitia
Germanorum!”

Palczan Péternek Pozsonyban derekas háza és
a Dunához közel szép gyümölcsöskertje volt. A po-
zsonyi városi levéltárban lévő Actionale Prothocol-
lum mindkettőről elegendő felvilágosítással szolgál.
Itt éldegelt ő nagy jólétben feleségével és unósá-
jával. Az 1558. év január 8-án hirtelenül elhunyt.
Csak ekkor kezdték sugni-bugni, hogy Palczan Pé-
ter nem volt tisztességbeli személy, mert ha módját
ejthette a más ember buzájába is bevágta a sarlóját.
Igy állván a dolog, a magyar kamara ingóságát-bin-
góságát zár alá vette. Pozsonyi házában a készpén-
zen s a drága kontarany, selyem- és allasz-ruhákon
kívül aranyos kunkát, aranyláncokat, ezüstsisakot
és buzogányt stb. találtak. A sok értékes tárgy
közt *ráakadtak Buda város régi pecsétnyomójára,
Budának s Pestnek régi okleveire és privilégiumaira,*

Hogyan és mikor kaparintotta meg ezeket Palczan,
arról hallgat a krónika. Csak most sült ki az is,
hogy őkiügyelme a Szent Mária egyház kinceit is
magával hozta Budáról.

A magyar kamara szerint mindez csak jelen-
tételen részecskeje volt Palczan vagyonának. Őki-
ügyelme ugyanis társul szegődött volt Kremer Far-
kas és Lang Lőrinc nürnbergi, valamint Schrangell
János és Bornemissza Tamás budai kereskedőkhez.
E kompánia áruházaiiban aztán tömérdek portéka
feküdt. Palczan Péternek ezenkívül harmincezer
aranya forgott nürnbergi vállalatában.

Mivel Palczan gyanus dolgaiban a felesége is
részes volt és emellett sok mindent rejtegetett, Fer-
dinánd király elrendelte, hogy ez ügyben Bor-
nemissza Tamást szemre kell hivatni. Kívüle vejét:
Gellért mestert is ki kell hallgatni. Ezek ugyanis
nemrég szőlőskertet vásároltak Palczan Pétertől.
Ugyancsak ejrendelte a király, hogy Dorottya asz-
szonyt kínpadra vonják és vallassák.

A király meghagyására Dessewffy János, a
magyar kamara elnöke, fáradszattalannul kutatótt,
kinél és hol találhatja föl a boldogult Palczan va-
gyonát? Fáradozását azonban siker nem koronázta.
Ezenközben Palczan unokája is megjelent Dessewffy
előtt. E lányka könnyezve kérte a kamaraelnök tá-
mogatását, hogy nagyatyja hagyatékát megkap-
hassa. A leány előadása szerint Palczan vagyonát az
özvegye és volt kereskedő társai rejtegetik.

Nem tudjuk, sikerült-e Palczan harmincezer
aranyát fölfedezniök. Arról sem találtunk írást, mit
tejt a kamara Palczannak zár alá vett hagyatéká-
val. A hagyaték tárgyai közt különben egy könyv is
akadt. *Magyar biblia volt ez.* Tehát bizonyos, hogy
Palczan házában a magyar nyelv járta.